

ویروس کرونا در ایران (بخش ۱): نقش دستگاه روحانیت

به قلم مهدی خلجی (/fa/experts/mhdy-khljy-0/)

۹ مارس ۲۰۲۰

همچنین دست‌یافتنی به

/ (English (/policy-analysis/coronavirus-iran-part-1-clerical-factors

العربية (/ar/policy-analysis/fyrws-kwrwna-fy-ayran-aljz-alawl-waml-mtlqt-brjal-aldyn/)

درباره نویسنده

مهدی خلجی (/fa/experts/mhdy-khljy-0/)

مهدی خلجی عضو ارشد و هموند پژوهشی خانواده لیبتسکی در انستیتو واشنگتن پژوهشگر تشیع فلسفه و کارشناس سیاست ایران

تحلیل کوتاه

بلندپروازی‌های دستگاه روحانیت برای انقلاب جهانی شیعه شهر قم را در برابر این بیماری فوق‌العاده آسیب‌پذیر کرده و مقاومت آن‌ها در برابر علم پزشکی مدرن توانایی حکومت برای مبارزه با شیوع آن را کاهش داده است

در ۱۹ فوریه دو روز قبل از آن‌که دولت ایران رسماً ورود ویروس کرونا را اعلام کند یک بازرگان مبتلا به این ویروس که تازه از چین به قم برگشته بود درگذشت مکان و زمان مرگ او نشان می‌دهد که این شهر مقدس و نهادهای آن و رهبران مذهبی که قم را خاستگاه خود می‌خوانند نقش بزرگی در گسترش این بیماری داشته‌اند که با سرعتی نامتناسب در مقایسه با دیگر کشورها در ایران گسترش یافته است این وضعیت چگونه پیش آمد و آنچه رخ داده بیانگر چه چیزی درباره جایگاه فعلی دستگاه روحانیت رابطه‌اش با رژیم و بیگانه‌شدن‌اش از طیف وسیعی از جامعه ایران است

از بحرانی به بحران دیگر

این اپیدمی در بدترین شرایط زمانی و مکانی ایران را هدف گرفت درست بعد از دو بحران داخلی عمده: جنبش اعتراض به افزایش قیمت بنزین که در ماه نوامبر سال گذشته پیش آمد و ساقط شدن هواپیمای مسافربری در ماه ژانویه توسط نیروهای نظامی ایران که پُر از شهروندان ایرانی بود و در آستانه انتخابات مجلس در ماه فوریه رخ داد از این گذشته نقطه آغاز شهر قم بود پایتخت ایدئولوژیک و مرکز معنوی مسلمانان شیعه سراسر جهان -از جمله بسیاری از ناقلان بالقوه بیماری از چین

دو بحران اول علاوه بر ایجاد جو بی‌ثباتی موجب شده بسیاری از ایرانیان نسبت به بیانیه‌ها آماری که ارائه می‌شود و راهبردهای دولت برای مهار این ویروس بدگمان باشند رژیم ایران با اذعان نکردن به کشتار معتزضان (بیش از ۱۵۰۰ نفر به گزارش رویترز) و انکار مسئولیت فاجعه هواپیمای مسافربری و سوءرفتار با خانواده قربانیان آن حادثه و نیز بی‌تفاوتی نسبت به مشارکت پایین در انتخابات ماه فوریه

(<https://www.washingtoninstitute.org/ar/policy-analysis/view/irans-predetermined-parliamentary-election>)

بی‌اعتمادی مردم را عمیق‌تر ساخته است این بی‌اعتمادی نه فقط معطوف به کفایت رهبری در زمان بحران است که تعهد رهبری کشور به وظایف قانونی و اصول اخلاقی را هم در بر می‌گیرد

یکی از عواقب عملی این بی‌اعتمادی‌ها این است که شهروندان حالا تا جایی که برایشان مقدور است توصیه‌های دستگاه سیاسی و

مذهبی را نادیده می‌گیرند و در عوض به گزینه خودشان اعتماد می‌کنند یا از منابع جایگزین مشاوره می‌گیرند. مثلا بعد از آن که دولت تصمیم گرفت مدرسه‌ها را در بحران کرونا باز نگه دارد والدین در تهران و شهرهای دیگر از فرستادن بچه‌هایشان به کلاس درس خودداری کردند.

«پناهگاه مقدس» به کانون بیماری بدل شد

شیوع ویروس در ایران نه از پایتخت ایران یا مراکز توریستی کشور که از قم آغاز شد شهری که به خاطر موقعیتش در دل کویر و محیط اجتماعی خشک آن عمدتاً شهر جذابی شمرده نمی‌شود. شهری که لقب مذهبی آن «آشیانه پیامبر و خاندانش» اطمینان‌خاطری به مومنان سراسر جهان می‌داد که از انواع اپیدمی و بلاهای دیگر مصون است. در واقع باور شیعیان به مصونیت قم در برابر بلاها همانند ایمان بیشتر مسلمانان به فناپذیری مکه و مدینه است.

مطمئناً قم طی قرون مختلف بارها هم در جریان جنگ‌ها و هم بلاهای طبیعی تخریب و تخلیه شده است. مثلا قحطی بزرگ سال‌های ۱۸۷۰-۱۸۷۲ منجر به کاهش ۳۰ درصد از جمعیت این شهر شد. اما توانایی این شهر در بقا و بازسازی خود صرفاً تصویر افسانه‌ای آن را در ذهن مومنان تقویت کرده است. هرچند سرسختی این اعتقاد از ایمان مومنانش نیست بلکه ناشی از شبکه پیچیده‌ای متشکل از الهیات نهادهای اجتماعی مبادلات/منابع مالی و روابط قدرت سیاسی است که این مومنان در آن زندگی می‌کنند. اگر گزارش‌های اولیه درباره گسترش ویروس کرونا ثابت شود باید گفت همین جایگاه قم به عنوان پایتخت معنوی انقلاب اسلامی کمک کرده این شهر به مرکز انتقال این بیماری به باقی نقاط ایران و دست‌کم هفت کشور دیگر تبدیل شود.

تصمیم‌های مقامات درباره اقدامات پیشگیرانه در قم به طور خطرناکی نامسئولانه بود و گرایش‌های خرافی مذهبی در مقامات رژیم را آشکار کرد. هم‌علی‌خانه‌ای رهبر ایران و هم دستگاه روحانیت تحت کنترل او با توصیه‌های پزشکی وزارت بهداشت از جمله ایجاد قرنطینه‌هایی در قم مخالفت کردند. آن‌ها معمولاً با ستایش از مصونیت الهی این شهر مقاومت خود را توجیه می‌کنند و حتی تا جایی پیش می‌روند که مردم را به رفتن به حرم فاطمه معصومه و دعا برای بیماران و شفای معجزه‌آسای آنان تشویق می‌کنند. وقتی مقامات بهداشتی بر قرنطینه‌کردن خود حرم اصرار کردند محمد سعیدی تولیت حرم و نماینده ولی فقیه در استان قم با مقامات مذهبی دیگر همصدا شد و در برابر این تصمیم مقاومت کرد که به نوبه خود باعث تأخیر زیادی در اجرای اقدامات احتیاطی بسیار ضروری شد.

این تحولات علاوه بر تشدید هراس و خشم مردم قطعاً شکاف فرهنگی بین دستگاه روحانیت و جامعه شهری طبقه متوسط و متوسط به بالا را بیشتر خواهد کرد. طی سال‌های اخیر نزاع قدیمی روحانیت شیعه با حوزه پزشکی به تقویت گرایش‌های حاشیه‌ای کمک کرده است. یعنی: رد سازش‌ناپذیر پزشکی مدرن و ترویج «طب اسلامی» به عنوان علمی واقعی با الهام از دانش الهی. مقامات رژیم به شکلی سازمان‌یافته «طب اسلامی» را همگام با مراقبت‌های بهداشتی مدرن ترویج کرده‌اند. هرچند که عبارت «طب اسلامی» مدت زیادی نیست که رواج یافته و فاقد هر گونه مشروعیت یا سنت تاریخی عمیقی است.

جنبه سیاسی مخالفت روحانیون با قرنطینه شدن قم هم شایان توجه است: یعنی این برداشت که پشت توصیه‌های فوری بهداشتی از طرف دولت «دستان نامرئی دشمن» قرار دارد. همان‌طور که سعیدی در سخنان خود در ۲۲ فوریه تکرار کرد: «هیچ کس اجازه نمی‌دهد تا دشمن فضای قم را ناامن جلوه دهد و ترامپ خائن و مزدوران داخلی آرزوی شکست قم را به گور خواهند برد». اکنون روشن شده که این مرد خبیث و کثیف و شرور [ترامپ] شهر مقدس قم به عنوان حرم اهل بیت خاستگاه انقلاب اسلامی پناهگاه شیعیان جهان ... [و] شهر مردم دل‌آور قهرمان و ولایت‌مدار را هدف قرار داده و به بهانه پدیده کرونا می‌خواهد ضربه فرهنگی و حیثیتی به قم بزند».

مسلمانان چین و جهانی‌سازی تشیع

بحران جاری گستره خیره‌کننده جهانی‌شدن جامعه شیعه و روحانیت آن را تحت رهبری جمهوری اسلامی نشان می‌دهد. بدون رسیدن عناصر روحانیت به قدرت سیاسی و دسترسی به سرمایه‌های ملی چنین فرایندی اگر هم اتفاق می‌افتد به این سرعت رخ نمی‌داد. در دوران قبل از انقلاب دنیای روحانیت بسته و آرام بود یکی از آثار این شرایط آن بود که الگوی مسافرت‌های داخلی و بین‌المللی شخصیت‌های مذهبی بسیار محدود بود. اما انقلاب دری به یک فضای کاملاً بی‌مرز برای روحانیت باز کرد که کمتر از گستره خود جهان نبود.

امروزه یکی از ثروتمندترین و مهم‌ترین نهادهای قم «دانشگاه المصطفی» است که خامنه‌ای آن را ساخته و اداره می‌کند و ده‌ها شعبه در داخل و خارج ایران دارد. چهل هزار دانشجوی این دانشگاه شامل خارجی‌هایی است که نه فقط طلاب مذهبی اند که نقش مبلغان مذهبی را در نیروی ایدئولوژیک برون‌مرزی رژیم برعهده دارند. طبق گفته‌های محمدحسین بحرینی رئیس دانشگاه علوم پزشکی مشهد میزان بالای عفونت کرونا در ایران دست‌کم تا حدی ناشی از حضور ۷۰۰ طلبه چینی در قم است. یعنی گویا برخی از آن‌ها احتمالاً ناقل ویروس بوده‌اند. اما طوری که پیش‌بینی می‌شد مقامات مذهبی ادعای او را بلافاصله تکذیب کردند و احتمال هرگونه ارتباطی

بین ویروس کرونا و طلاب چینی در شهر قم را رد کردند

قم همچنین میزبان تعداد زیادی کارگر چینی است که شمار آنها احتمالاً خیلی بیشتر از طلاب چینی در مراکز مذهبی این شهر است دولت هیچ آمار موثقی درباره هزاران شهروند خارجی که در ایران و خصوصاً در قم ساکن اند ارائه نمی‌دهد اما ساکنان چینی این شهر اگر شیعه نباشند بی‌شک مسلمان هستند

منابع اسلامی مدعی اند که چین حدود چهل میلیون مسلمان دارد که تقریباً چهار میلیون آنها شیعه هستند (عمدتاً اسماعیلی و دوازده امامی). بیشترین تمرکز آنها را می‌توان در ناحیه شرقی شین‌جیانگ یافت که جمعیت بزرگ مسلمانان اویغور در آن زندگی می‌کنند بسیاری از مسلمانان چین از مدت‌ها پیش به صورت نظام‌مندی تحت سرکوب تعقیب تبعیض و حتی حذف از سوی حکومت چین بوده‌اند اما ایران و دیگر کشورهای عمده مسلمان معمولاً از انتقاد علنی از پکن به خاطر چنین کشتارهایی پرهیز می‌کنند و از حمایت سیاسی قربانیان خودداری می‌ورزند یعنی رابطه خود را با دولت چین به ژست‌های پان‌اسلامیستی ترجیح می‌دهند

در این میانه تهران برای نفوذ بین مسلمانان چین راه‌های دیگری یافته است و در راستای سیاست کلی خود برای صدور انقلاب این سازوکارها را دنبال می‌کند: سرمایه‌گذاری‌های مذهبی در نواحی مسلمان‌نشین چین ایجاد شبکه‌هایی از نخبگان علاقه‌مند به ایران و جذب افرادی از میان مسلمانان چینی به مذهب شیعه با قرائت خاص ایران گزارش‌های غیررسمی نشان می‌دهد که رژیم ایران ورود مسلمانان چینی را به قصد آموزش مذهبی در قم بدون ثبت (مشخصات ورود) تسهیل کرده است و برخی از آنها با حمایت مالی رژیم به عنوان مبلغان مذهبی به میهن‌شان برمی‌گردند

ولی حضور چینی‌ها در قم فقط شامل افراد مقیم نمی‌شود سالانه حدود ۲۰۵ میلیون توریست خارجی از جمله هزاران چینی به این شهر می‌آیند شش سال پیش مراکز مذهبی قم آموزش زبان چینی را آغاز کردند و از آن زمان این‌گونه برنامه‌ها گسترش یافته و در حوزه‌های علمی اصفهان و شهرهای دیگر هم ارائه می‌شود موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی تحت ریاست آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی یکی از نهادهایی است که امروزه دانشجوی چینی می‌پذیرد

پیامدها برای سیاست‌گذاری ایالت متحده

آنچه فوریت دارد آن است که مقامات آمریکایی با استفاده از رادیو-تلویزیون دولتی رسانه‌های اجتماعی بیانیه‌های عمومی و دیگر ابزار ارتباط جمعی به انتشار اطلاعات صحیح درباره وضعیت ویروس کرونا در ایران بپردازند؛ مثلاً نحوه رسیدن بیماری به کشور نحوه گسترش بیماری از قم به بقیه شهرها شمار تاییدشده مبتلایان و آنچه رژیم و روحانیون در واکنش انجام داده‌اند همچنین باتوجه به این‌که رژیم و اپوزیسیون هر یک برای اهداف متضاد با دیگری این مسئله را سریعاً سیاسی کرده‌اند دولت آمریکا باید روش‌های موثری به کار بندد تا با حجم انبوه اطلاعات نادرست یا گمراه‌کننده درباره این ویروس که از طریق شبکه‌های تلویزیونی متعدد و فضای سایبری منتشر می‌شود مقابله کند هم‌زمان باید از انتقاد مستقیم از نهادهای وابسته به روحانیت یا به هراس افکندن مردم خودداری کند و در عوض اجازه دهد که فکت‌ها خود گویای وضعیت باشند

در بلندمدت این بحران به واشنگتن باید یادآوری کند که دستگاه روحانیت کاملاً به خامنه‌ای وابسته است و از این رو اگر جمهوری اسلامی بی‌ثبات شود نباید روحانیت را یک کانال جایگزین برای تعامل و یا یک بازیگر مستقل بالقوه به حساب آورد از زمان انقلاب رژیم ایران پیوسته نهادهای روحانیت ایران را دست‌آموز خود ساخته آنها را از استقلال شئنی‌شان محروم کرده و به نابودی اقتدار چندبعدی ریشه‌داری که در گذشته داشته‌اند کمک کرده است در عوض ثروت بوروکراسی و کارکردهای دولتی دستگاه روحانیت رشد تصاعدی داشته است (<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-shiite-clergy-post-khamenei-balancing-authority-and-autonomy>). اتکای آنها به کمک‌های مالی حکومت و کسب‌وکارهای خصوصی نیازشان به جمع‌آوری مستقیم وجوه مذهبی از مردم را کمتر ولی فاصله آنها را با جامعه بیشتر کرده است همین باعث شده که فقر فکری جامعه روحانیت آشکارتر شود که به نوبه خود جایگاه گذشته آنها را به عنوان مجرای انحصاری برای آموزش مذهبی و رهبری جماعت شیعه زوال بخشیده است

* مهدی خلجی دانش‌آموخته الهیات در قم هموند خانواده لیبنسکی در انستیتو واشنگتن است

BRIEF ANALYSIS

Iran Takes Next Steps on Rocket Technology

فوریہ ۲۰۲۲ ۱۱

Farzin Nadimi

[\(/policy-analysis/iran-takes-next-steps-rocket-technology\)](#)

BRIEF ANALYSIS

Saudi Arabia Adjusts Its History, Diminishing the Role of Wahhabism

فوریہ ۲۰۲۲ ۱۱

Simon Henderson

[\(/policy-analysis/saudi-arabia-adjusts-its-history-diminishing-role-wahhabism\)](#)

ARTICLES & TESTIMONY

Podcast: Breaking Hezbollah's Golden Rule

فوریہ ۲۰۲۲ ۹

Matthew Levitt

[\(/policy-analysis/podcast-breaking-hezbollahs-golden-rule\)](#)

TOPICS

[\(fa/policy-analysis/dmkrazy-w-aslah/\)](#) دمکراسی و اصلاح

[\(fa/policy-analysis/rb-w-aslam-syasy/\)](#) عرب و اسلام سیاسی

REGIONS & COUNTRIES

[\(fa/policy-analysis/ayran/\)](#) ایران